

แนวทางการจัดการเรียนการสอนศิลปะปฏิบัติออนไลน์ในสถานการณ์ฉุกเฉิน:
กรณีศึกษาสถานการณ์โควิด-19
Teaching Approach to Online Art Studio in difficulty
Case Study: COVID-19

สรिता เจือศรีกุล¹

อำไพ ตรีณสาร²

ธนวรรณ เจริญภัทรารุณ³

ณัฐพล ศรีใจ⁴

มรุต มากขาว⁵

วนาลี ชาวมรังศรี⁶

สุภาพรณ วงศ์ศักดิ์ศิริกุล⁷

สุภิญญา สมทา⁸

อริสรา วิโรจน์⁹

Sarita Juaseekoon¹

Ampai Tiranasar²

Thanawan Charoenphatharawut³

Nattapol Srijai⁴

Marut Makkhaw⁵

Wanalee Chanrangsr⁶

Supapun Wongsaksirikul⁷

Supinya Somtha⁸

Arisara Viroj⁹

Received : August 21, 2020 Revised : October 26, 2020 Accepted : November 5, 2020

บทคัดย่อ

การระบาดของไวรัส COVID-19 ทำให้ทั่วโลกต้องใช้มาตรการเพิ่มระยะห่างทางสังคม ส่งผลกระทบโดยตรงต่อสถานศึกษาที่ต้องปิดทำการชั่วคราว การเรียนการสอนแบบออนไลน์ถือเป็นทางเลือกหนึ่งที่นำมาใช้ได้ในช่วงดังกล่าว แต่การสอนออนไลน์ในรายวิชาศิลปะปฏิบัติมีข้อจำกัดหลายด้าน เช่น ความพร้อมของเครื่องมือ อุปกรณ์การปฏิบัติงาน และสถานที่ในการปฏิบัติงาน งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการเรียนการสอนศิลปะปฏิบัติออนไลน์ในสถานการณ์โควิด-19 ของสาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และแนวทางการพัฒนา กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยอาจารย์ผู้สอนรายวิชาศิลปะปฏิบัติระดับปริญญาบัณฑิตจำนวน 7 ท่าน และนิสิตที่ลงทะเบียนในรายวิชา จำนวน 14 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า 1. ในการจัดการเรียนการสอน มีการใช้แอปพลิเคชันในการสื่อสารและใช้เป็นสื่อการสอน มีการส่งสื่อการเรียนรู้และเนื้อหาเพื่อให้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเอง มีการมอบหมายงาน ให้คำปรึกษา วิจัยงาน รวมถึงการประเมินผลผ่านช่องทางออนไลน์ โดยมีความยืดหยุ่นทั้งด้านเวลา เนื้อหา งานที่มอบหมาย และการประเมินผล 2. แนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนออนไลน์ ประกอบด้วย การวางแผนรับมือปัญหาเฉพาะหน้า การเรียนรู้วิธีการสอนโดยใช้แอปพลิเคชัน การปรับการเรียนการสอนและการวัดประเมินผลให้ยืดหยุ่นเหมาะสมกับสถานการณ์ โดยคำนึงถึงผู้เรียนเป็นหลัก การจัดการสื่อการสอนที่น่าสนใจ และการพัฒนาทักษะสื่อสารออนไลน์

คำสำคัญ: ศิลปะปฏิบัติ การสอนออนไลน์ สถานการณ์โควิด-19 ห้องเรียนศิลปะ ศิลปศึกษา

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Faculty of Education, Chulalongkorn University

¹ Corresponding author. Email: sarita.j@chula.ac.th

Abstract

Due to the widespread of airborne Coronavirus (the COVID-19 pandemic), the social distancing measure has been enforced worldwide. This situation affects the whole social system in Thailand, especially the educational institutes since they were closed temporarily by the government's order. Online education has been employed during this time to avoid interruption of classes as well as to prevent physical contact. However, teaching through the online platform can be inconvenient especially for art-related subjects, which contain both theoretical and practical lessons. Even though theoretical lessons can be delivered smoothly through an online platform, teaching practical lessons online is extremely challenging due to various limitations such as lack of art supplies and appropriate workspace.

The research about online art education had been conducted with an attempt to improve the online art education of Chulalongkorn University. The data were gathered through interviewing 7 professors and 14 students who experienced online art education in the second semester of 2019. The researchers have found that learning through an application that involves bidirectional communication and sharing class materials to students online allows teachers to manage the class with flexibility in terms of time, contents, assignments, and evaluation. Whereas students are demanded to self-study, complete assignments on time, and actively seek for professor's advice and critics. In conclusion, to improve online art education, the instructors should prioritize students' learning experiences by planning the syllabus carefully regarding all possible issues and familiarizing their selves with the application platform for teaching online. In addition, the syllabus and courses' evaluation should be actively adjusted in response to constantly changing situations. Lastly, making appealing materials and improving online communication skills can also contribute to better online art education.

Keywords: Art Practical, Online teaching, COVID-19, Studio Art, Art Education

บทนำ

จากสถานการณ์การระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ซึ่งส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงไปทั่วโลก รวมถึงในประเทศไทย สำนักนายกรัฐมนตรีได้มีการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินตามพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2563) เพื่อควบคุมและป้องกันโรคระบาดดังกล่าว โดยมีการออกมาตรการเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) ซึ่งงดการสัมผัสระหว่างบุคคลและการอยู่รวมกลุ่มกันเป็นจำนวนมากในสถานที่ต่าง ๆ ประกาศดังกล่าวได้ส่งผลให้มหาวิทยาลัย โรงเรียนและสถานที่ทางราชการหยุดทำการอย่างกะทันหัน สถานศึกษาจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการสอนเพื่อให้การจัดการเรียนการสอนสามารถดำเนินต่อไปได้ โดยรูปแบบหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนคือการใช้รูปแบบออนไลน์ ซึ่งเอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ทางไกล อย่างไรก็ตาม การเรียนการสอนออนไลน์นั้นยังมีข้อจำกัด เช่น หากผู้เรียนที่ไม่มีอุปกรณ์ที่เหมาะสม

ก็จะไม่สามารถเข้าถึงบทเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือในรายวิชาที่เน้นการพัฒนาทักษะ การเรียนการสอนอาจเป็นไปได้ยาก (Schoech and Helton, 2002)

รายวิชาศิลปะปฏิบัติ หมายถึง รายวิชาที่เน้นการปฏิบัติทางศิลปะ เช่น ประติมากรรม จิตรกรรม วาดเขียน ปั้นดิน งานหัตถกรรม เป็นต้น ส่วนใหญ่แล้วจะส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เกิดประสบการณ์ ด้วยการลงมือปฏิบัติ การจัดองค์ความรู้ทางศิลปะปฏิบัติประกอบด้วย 1) การสร้างความพร้อมขั้นต้นของนักเรียน คือการที่ผู้สอนต้องชี้แจงให้ผู้เรียนเห็นถึงความสำคัญและข้อปฏิบัติของรายวิชา 2) การใช้สื่อการเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อสร้างแรงจูงใจให้เกิดการพัฒนาของนักเรียน 3) สภาพแวดล้อม คือการสร้างสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับนักเรียน 4) การสาธิต ทำให้เกิดการเรียนรู้เทคนิค ขั้นตอน (วิทยาลัยช่างศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, ม.ป.ป.) กระบวนการทำงานจากผู้สอน การเรียนการสอนที่เน้นการปฏิบัติจริง เน้นการเรียนในห้องปฏิบัติการ ทำให้รายวิชาศิลปะปฏิบัติยากต่อการปรับเข้าสู่รูปแบบการสอนออนไลน์ และส่งผลต่อประสิทธิภาพในการเรียนรู้ (Castro , 2012) อย่างไรก็ตาม นักวิชาการด้านศิลปศึกษาให้ข้อเสนอว่า กระแสการเรียนการสอนออนไลน์นั้นเป็นแนวโน้มที่ไม่อาจหลีกเลี่ยง โดยเฉพาะระดับมหาวิทยาลัย ผู้สอนจึงควรตระหนักและเตรียมพร้อมต่อความเปลี่ยนแปลง (Cohen, 2013)

จากการศึกษาแนวทางการสอนศิลปะออนไลน์ในสถานการณ์ COVID-19 ของต่างประเทศ พบว่ามีวิธีการที่หลากหลาย เช่น การนำสื่อสังคมออนไลน์มาใช้ในการสอนและการติดต่อสื่อสาร การใช้แอปพลิเคชันประชุมทางไกล เช่น Zoom ในการวิจารณ์ผลงาน การอัดวิดีโอการสาธิตเพื่อใช้เป็นสื่อการเรียนรู้ จนถึงการใช้สื่อสร้างสรรค์ เช่น เกมส์ Minecraft ในการเรียนการสอน (Dancewicz, 2020; Pomerancez, 2020; Flaherty, 2020; Luttrell, 2020)

การเรียนการสอนของสาขาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นการเรียนการสอนที่เน้นทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติ โดยเมื่อนำการเรียนการสอนแบบออนไลน์เข้ามาใช้ในช่วงวิกฤตนี้ การเรียนการสอนกับวิชาที่เป็นทฤษฎีจะสามารถปรับตัวและดำเนินการสอนไปได้ราบรื่นกว่าเมื่อเทียบกับวิชาปฏิบัติ ซึ่งมีข้อจำกัดทั้งด้านห้องปฏิบัติการ อุปกรณ์ และเครื่องมือที่จำเป็นต้องใช้ในการทำงานศิลปะต่าง ๆ ผู้สอนจึงต้องหาแนวทางในการจัดการเรียนการสอนผ่านออนไลน์สำหรับวิชาศิลปะปฏิบัติ เพื่อที่จะให้การเรียนการสอนลุล่วงไปได้ด้วยดี โดยศึกษาแนวทางการจัดการเรียนการสอนศิลปะปฏิบัติออนไลน์ในสถานการณ์ฉุกเฉิน: กรณีศึกษาสถานการณ์ COVID-19 เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้และพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการเรียนการสอนศิลปะปฏิบัติออนไลน์ในสถานการณ์โควิด-19 ของสาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในงานวิจัยนี้ คือ อาจารย์ผู้สอน และนิสิตที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาศิลปะปฏิบัติที่เปิดสอนภาคปลาย ปีการศึกษา 2562 สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยประกอบด้วย

1. อาจารย์ผู้สอนประจำรายวิชาจากรายวิชาศิลปะปฏิบัติที่เปิดสอนภาคปลาย ปีการศึกษา 2562 สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน 7 ท่าน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง โดยแบ่งรายวิชาศิลปะปฏิบัติที่เปิดสอนภาคปลาย ปีการศึกษา 2562 ออกเป็น

1) วิชาด้านประยุกตศิลป์ โดยวิชาด้านประยุกตศิลป์จะจำแนกออกเป็น

1.1 วิชาด้านการออกแบบ ซึ่งประกอบด้วย วิชาด้านการออกแบบที่ต้องใช้เครื่องมืออุตสาหกรรมและวิชาด้านการออกแบบที่สามารถใช้เครื่องมือทั่วไปได้

1.2 วิชาด้านทัศนกรรม

2) วิชาด้านทัศนศิลป์ โดยจำแนกวิชาออกเป็น 4 ประเภท คือ ประติมากรรม จิตรกรรม วาดเส้น เทคนิคผสม

จากนั้นเลือกรายวิชาตัวแทนของแต่ละด้าน ได้จำนวน 7 รายวิชา ประกอบด้วย

1) วิชาเขียนแบบ 2) วิชาดีไซน์ 3) วิชาประติมากรรมดินเผา 4) วิชาประติมากรรมไทยชั้นสูง 5) วิชาวาดเส้นสร้างสรรค์ 6) วิชาเขียนภาพสีน้ำมันสำหรับครู และ 7) วิชาภาพประกอบ

2. นิสิตที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชาศิลปะปฏิบัติ คือ 1) วิชาเขียนแบบ 2) วิชาดีไซน์ 3) วิชาประติมากรรมดินเผา 4) วิชาประติมากรรมไทยชั้นสูง 5) วิชาวาดเส้นสร้างสรรค์ 6) วิชาเขียนภาพสีน้ำมันสำหรับครู และ 7) วิชาภาพประกอบ จำนวนรายวิชาละ 2 คน รวมทั้งหมด 14 คน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับอาจารย์ผู้สอน และนิสิตที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาศิลปะปฏิบัติที่เปิดสอนภาคปลาย ปีการศึกษา 2562 สาขาวิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีโครงสร้างคำถาม ดังนี้ 1) ช่องทางที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน 2) การจัดการเรียนการสอน 3) การวัดและ ประเมินผล 4) ประสิทธิภาพของการเรียนการสอน 5) ด้านแนวทางการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนออนไลน์

ผลการวิจัย

แนวทางการจัดการเรียนการสอนศิลปะออนไลน์ของผู้สอน

ตารางที่ 1 ตารางแสดงช่องทางที่ใช้ในการสื่อสาร ช่องทางที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน ช่องทางการส่งผลงาน และการติดตามความก้าวหน้าและการให้ข้อเสนอแนะของรายวิชาต่าง ๆ

รายวิชา	ช่องทางที่ใช้ในการสื่อสาร	ช่องทางที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน							ช่องทางการส่งผลงาน			การติดตามความก้าวหน้าและการให้ข้อเสนอแนะ		
		Line	Facebook	Line	Facebook	Zoom	YouTube	Loom	Line	Facebook	Google	Line	Personal	Facebook
ประยุกตศิลป์	เขียนแบบ	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
	ดีไซน์	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
	ประติมากรรมดินเผา	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	

ตารางที่ 1 (ต่อ)

รายวิชา		ช่องทางที่ใช้ในการสื่อสาร		ช่องทางที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน					ช่องทางส่งผลงาน			การติดตามความก้าวหน้าและการให้ข้อเสนอแนะ		
		Line	Facebook	Line	Facebook	Zoom	YouTube	Loom	Line	Facebook	Google	Line	Personal	Facebook
ทัศนศิลป์	ประติมากรรมไทยชั้นสูง	☐		☐						☐		☐		
	การเขียนภาพสีน้ำมันสำหรับครู	☐		☐			☐			☐			☐	
	วาดเส้นสร้างสรรค์สำหรับครู	☐		☐						☐			☐	
	การเขียนภาพประกอบสำหรับครู	☐		☐						☐		☐		

1. ด้านช่องทางการสื่อสารที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์

ช่องทางในการสื่อสารกับผู้เรียนสำหรับนัดหมายหรือชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ การมอบหมายงาน และส่งผลงาน เลือกใช้ตามความเหมาะสมของจำนวนผู้เรียน และความพร้อมของผู้สอน โดยส่วนใหญ่เลือกใช้แอปพลิเคชัน Line และ Facebook ซึ่งเป็นการสื่อสารทางเดียวเป็นส่วนใหญ่ และหากผู้เรียนมีข้อสงสัยสามารถถาม-ตอบ ผ่านช่องทางดังกล่าว

2. ด้านการจัดการเรียนการสอนและสื่อการเรียนรู้

2.1 ชั้นเตรียมเนื้อหาในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์

การเตรียมเนื้อหาส่วนใหญ่จะเตรียมเป็นสื่อและเนื้อหารายหัวข้อ เช่น ตัวอย่างงานและวิธีการปฏิบัติงานในหัวข้อนั้น ๆ เนื่องจากเป็นวิชาปฏิบัติเป็นหลัก เนื้อหาและความรู้พื้นฐานที่จำเป็นในการปฏิบัติงานได้ถูกจัดสรรให้ผู้เรียนล่วงหน้าแล้วในเบื้องต้น ก่อนเกิดสถานการณ์ฉุกเฉิน มีการเพิ่มขึ้นตอนสาคิตให้ละเอียดขึ้น โดยเลือกใช้วีดิโอออนไลน์มาใช้นำเสนอเอกสารประกอบการสอน โดยมีข้อเสนอแนะว่าการดูวีดิโอไม่มีความชัดเจนเพียงพอ จึงต้องใส่รายละเอียด และข้อกำหนดในสไลด์แนบด้วย

2.2. การจัดเตรียมเครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์ในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์

การจัดเตรียมเครื่องมือ เน้นที่จัดเตรียมเครื่องมือสื่อสาร เพื่อสร้างตัวอย่างสื่อวีดิโอเพื่อใช้เป็นสื่อการสอนให้ผู้เรียน โดยการจัดเตรียมวัสดุในการเรียนนั้นผู้สอนจะคำนึงถึงการเลือกใช้วัสดุที่ผู้เรียนหาง่ายและเหมาะสมกับเทคนิคในการสร้างสรรค์ผลงาน

2.3. การเตรียมสื่อการสอนในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์

2.3.1 สื่อจากแหล่งเรียนรู้ออนไลน์ ผู้สอนคัดเลือกสื่อที่เกี่ยวข้องกับรายวิชา โดยเน้นเป็นสื่อที่ผู้เรียนมีช่องทางการเข้าถึงได้ง่าย เช่น เว็บไซต์ YouTube ที่มีความหลากหลายด้านเนื้อหา เทคนิค และวิธีการที่เหมาะสมตามหัวข้อในการเรียน

2.3.2 สื่อจากผู้สอน ผู้สอนเพิ่มขั้นตอนในการสร้างสรรค์สื่อโดยทำให้ละเอียดขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจง่าย ใช้วิธีส่งไฟล์รูปภาพเอกสารการสอนทางกลุ่ม Line และให้นักศึกษามาล้วงหน้า โดยระหว่างที่บรรยายจะมีงานตัวอย่างแสดงให้ดูหรือส่งรูปภาพตัวอย่างงานเพิ่มเติมให้นักศึกษาทาง Line

2.4 เครื่องมือหรือโปรแกรมในการจัดการเรียนการสอน

2.4.1 เครื่องมือในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาศิลปะปฏิบัติ คือ เครื่องมือที่ใช้ในการบันทึกวิดีโอ และเครื่องมือในการสื่อสาร ได้แก่ กล้อง ไอแพด โทรศัพท์มือถือ และคอมพิวเตอร์

2.4.2 โปรแกรมที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาศิลปะปฏิบัติ คือ โปรแกรมที่ใช้เป็นช่องทางการสื่อสาร และเป็นสื่อประกอบการเรียนการสอน ได้แก่ โปรแกรม Loom, โปรแกรม Zoom แอปพลิเคชัน Line เว็บไซต์ YouTube ช่องทาง Facebook และเว็บไซต์ Google Drive

3. ด้านการเรียนการสอน วิธีการสอน และด้านการบริหารจัดการเวลาในการสอนออนไลน์

3.1 รูปแบบ เทคนิค และวิธีการสอนออนไลน์

3.1.1 ขั้นนำ ผู้สอนเลือกใช้การตัดสรรสื่อ และเนื้อหาส่งให้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเองเป็นหลัก และมีการอธิบายภาพรวมของเนื้อหาสาระ โดยเป็นการใช้สื่อที่มีวิธีการและเทคนิคที่เหมาะสมกับหัวข้อในการเรียน

3.1.2 ขั้นสอน ประกอบด้วยการบรรยายผ่านคลิป์วิดีโอ และการมอบหมายให้ผู้เรียนปฏิบัติงาน โดยส่งความคืบหน้าและขั้นตอนการสร้างสรรค์งานให้ผู้สอน จากการศึกษาสื่อจากขั้นนำจะเน้นการดูตัวอย่างที่หลากหลายรูปแบบเพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และนำเทคนิคต่าง ๆ ไปใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีการวิจารณ์ผลงานรายบุคคล และการสาธิตเพิ่มเติมจากผู้สอน โดยใช้สื่อวิดีโอ แสดงขั้นตอนการปฏิบัติงานที่ดี

3.1.3 ขั้นสรุป ประกอบด้วยการบรรยายผ่านคลิป์วิดีโอ และการมอบหมายให้ผู้เรียนปฏิบัติงาน โดยส่งการสรุปเนื้อหาที่ได้จากสื่อและสอดแทรกความรู้บางส่วนที่จำเป็นเพิ่มเติม มอบหมายงานรายบุคคล และตรวจสอบผลงานจากการดูรายละเอียดและลักษณะงาน วิจารณ์ผลงานรายบุคคล

3.2 ช่องทางในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาศิลปะปฏิบัติ

ช่องทางในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาศิลปะปฏิบัติ มีความหลากหลาย ตามบริบทผู้สอนและผู้เรียน จำนวนผู้เรียน และลักษณะเฉพาะในแต่ละวิชา โดยสามารถแบ่งช่องทางการสอนตามรายวิชาได้ดังนี้

ตารางที่ 2 ช่องทางในการจัดการเรียนการสอนแบ่งตามรายวิชา

รายวิชา	ช่องทางในการจัดการเรียนการสอน	หมายเหตุ
วิชาการเขียนภาพสีน้ำมันสำหรับครู	- แอปพลิเคชัน Line - เว็บไซต์ YouTube	- เป็นช่องทางในการสื่อสารกับผู้เรียนเป็นหลัก - สื่อตัวอย่างในการเรียนรู้จาก YouTube

ตารางที่ 2 (ต่อ)

รายวิชา	ช่องทางในการจัดการเรียนการสอน	หมายเหตุ
วิชาเขียนแบบ	- โปรแกรม Zoom - วิดีโอ Line - โปรแกรม Loom - เว็บไซต์ YouTube	ใช้ในการสอน การสื่อสาร การสร้างสื่อการสอน
วิชาภาพประกอบ	แอปพลิเคชัน Line	ใช้ในการสื่อสาร และ ส่งเอกสาร ประกอบการสอนให้กับผู้เรียน
วิชาประติมากรรม ดินเผา	แอปพลิเคชัน Line	ใช้ในการสื่อสารกับผู้เรียน และส่งเอกสาร ประกอบการสอนให้ผู้เรียน
วิชาดีไซน์	Facebook Group	เนื่องจากจำนวนผู้เรียนมีมาก ไม่เหมาะกับการใช้โปรแกรม Zoom

3.3 รูปแบบและการนำเสนอสื่อการสอน

รูปแบบสื่อการสอนส่วนใหญ่ผู้สอนเลือกใช้เป็นภาพและวิดีโอจากการสร้างสรรค์ของผู้สอนและสื่ออื่น ๆ โดยส่งให้ผู้เรียนทาง Line มีแนวทางในการนำเสนอไปใช้ประกอบชิ้นนำเข้าสู่บทเรียน

3.4 การบริหารจัดการเวลาในการสอน

ในการบรรยายผู้สอนจัดการเรียนการสอนในช่วงเวลาเดียวกับการเรียนแบบปกติแต่มีความยืดหยุ่นมากขึ้น ผู้เรียนสามารถศึกษาจากสื่อการเรียนรู้อัตโนมัติด้วยตนเอง โดยผู้สอนมีบทบาทในการให้คำแนะนำและคำปรึกษา ตรวจสอบความคืบหน้า และวิจารณ์ผลงาน

3.5. แนวทางการแก้ปัญหาเรื่องการใช้เครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์ในการสร้างสรรค์ผลงานสำหรับผู้เรียน

ผู้สอนใช้วัสดุอุปกรณ์หรือเครื่องมือที่สามารถหาได้ง่าย และเหมาะสมกับการสร้างสรรค์งานของผู้เรียนตามหัวข้อต่าง ๆ เช่น ในวิชาเขียนแบบใช้ไม้บรรทัดแทนไม้ที่ วิชาภาพประกอบ อนุญาตให้ใช้การทำงานด้วยโปรแกรมในคอมพิวเตอร์แทนเทคนิคการตัดแปะ และให้อิสระผู้เรียนในการเตรียมอุปกรณ์ตามเทคนิคการสร้างสรรค์ของตนเอง เช่น วิชาประติมากรรมดินเผา สามารถใช้ดินในท้องถิ่นในการสร้างสรรค์ผลงานได้

4. ด้านรูปแบบและวิธีการวัดและประเมินผลในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์

4.1 รูปแบบและวิธีการวัดและประเมินผลการเรียน

จากการสัมภาษณ์อาจารย์ผู้สอนพบว่า รูปแบบและวิธีการวัดผลและประเมินผลในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ส่วนมากจะวัดจากผลงานเป็นหลัก เช่นในรายวิชาการเขียนภาพสีน้ำมันสำหรับครู จะมีการส่งความคืบหน้าและกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานของผู้เรียน ผู้เรียนจะต้องส่งความคืบหน้าของผลงานร้อยละ 50 โดย ถ่ายภาพรายละเอียดผลงานและภาพถ่ายผู้เรียนคู่กับผลงาน ในรายวิชาวิชาเขียนแบบเกณฑ์การวัดต้องชัดเจน ต้องแสดงให้เห็นถึงความถูกผิดได้ และให้ออกาสส่งงาน 2 รอบ วิชาภาพประกอบ นิสิตจะส่งงานมาทาง Line โดยการถ่ายรูปและเขียนแนวคิด โดยไม่ต้องติดกระดาษ เป็นกรอบของรูปเวลาส่ง ซึ่งจะมีการนัดวันและเวลาในการส่งงานใน Line หรือ ถ่ายภาพส่งงานทาง Facebook เช่นเดียวกับวิชาวาดเส้นสร้างสรรค์ และวิชาดีไซน์ ผู้เรียนจะถ่ายรูปผลงานส่งทาง Line มีการนัดส่งรายงานความคืบหน้าเป็นระยะ แต่ในบางวิชาที่มีการปรับรูปแบบในการวัดและประเมินผล

เช่น รายวิชาประติมากรรมดินเผา ได้ปรับเปลี่ยนจากเดิม คือจากภาคทฤษฎี ร้อยละ 30 ภาคปฏิบัติ ร้อยละ 70 เป็น ภาคทฤษฎี ร้อยละ 70 ภาคปฏิบัติ ร้อยละ 30 โดยประเมินผลจากชิ้นงานเหมือนเดิม แต่เปลี่ยนแปลงรูปแบบงานที่มอบหมาย นอกจากนี้ในรายวิชาประติมากรรมไทยชั้นสูงยังมีการปรับเปลี่ยนโดยยืดหยุ่นเวลาให้ผู้เรียนได้มีเวลาในการสร้างสรรค์ผลงานมากขึ้น

4.2 ลักษณะของงานที่มอบหมายให้ผู้เรียนปฏิบัติ

ลักษณะของงานที่มอบหมายส่วนมากเป็นการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ โดยวิชาการเขียนภาพสีน้ำมันสำหรับครูและวิชาประติมากรรมไทยชั้นสูง ให้ผู้เรียนสร้างสรรค์ผลงานและถ่ายภาพบันทึกกระบวนการทำงานที่ละขั้นตอนและส่งความคืบหน้าให้ผู้สอนทราบเป็นระยะ วิชาเขียนแบบมอบหมายให้เขียนแบบลงบนกระดาษและงดการเรียนด้วยโปรแกรม AUTO CAT ในวิชาภาพประกอบมีการมอบหมายทั้งงานเดี่ยวและงานกลุ่ม วิชาดีไซน์มอบหมายให้สร้างสรรค์งานออกแบบที่ใช้วัสดุและอุปกรณ์อย่างง่าย โดยเน้นการถ่ายภาพนำเสนอ วิชาวาดเส้นสร้างสรรค์มอบหมายงานวาดเส้นสร้างสรรค์แบบเดี่ยว นอกจากนี้ วิชาประติมากรรมดินเผาได้มีการปรับรูปแบบของชิ้นงานเป็นการทำรายงานโดยให้ศึกษาเรื่องศิลปินที่สร้างสรรค์งานประติมากรรมดินเผาหรือสรุปเนื้อหาจากหนังสือที่เกี่ยวข้อง

4.3 การส่งงาน

ส่งผลงานผ่านแอปพลิเคชัน Line และการอัปโหลดผลงานลงอัลบั้มใน Facebook

4.4 การติดตามความก้าวหน้าในการทำงานและให้ข้อเสนอแนะ

วิชาการเขียนภาพสีน้ำมันสำหรับครูมอบหมายให้ผู้เรียนบันทึกและส่งภาพผลงานผ่านทาง Line และผู้สอนวิจารณ์งานรายบุคคลโดยให้ ข้อเสนอแนะตามลักษณะงานของผู้เรียน วิชาเขียนแบบ ท่างกัน 1 สัปดาห์ อาจารย์เข้าไปให้ข้อเสนอแนะในอัลบั้ม Facebook จำนวน 2 รอบ รอบที่ 1 ให้กลับไปแก้ไขและรอบที่ 2 เป็นการให้คะแนน วิชาภาพประกอบจะเป็นการให้ข้อเสนอแนะเป็นลักษณะไฟล์วิดีโอและส่งไป ใน Line ผู้เรียนจะต้องมาดูข้อเสนอแนะ คำวิจารณ์งานจากอาจารย์และนำไปปรับปรุงแก้ไข ส่วนการตามงานจะมีสอบถามเป็นรายบุคคลทางไลน์บ้างเช่นเดียวกับวิชาวาดเส้นสร้างสรรค์ จะมีการติดตามความก้าวหน้าเป็นระยะ โดยการส่งงานผ่านทาง Line อาจารย์จะมีข้อเสนอแนะ ซึ่งนิสิตสามารถสอบถามเป็นรายบุคคลทาง Line ส่วนตัว ส่วนในรายวิชาประติมากรรมดินเผา จะมีการติดตามการทำงานในเวลาเรียนของทุกสัปดาห์ ให้ข้อเสนอแนะผ่านการพูดคุยในกลุ่ม รายวิชาประติมากรรมไทยชั้นสูงจะใช้กลุ่ม Line ในการติดต่อผู้เรียน กำหนดวันส่งงาน ถามและกระตุ้นให้ผู้เรียนส่งงานในกลุ่ม Line และในรายวิชาดีไซน์ ให้ผู้เรียนนำรูปภาพลงในอัลบั้ม Facebook และผู้สอนจะให้ข้อเสนอแนะกลับไป

4.5 เกณฑ์ที่ใช้ในการวัดและประเมินผล

เกณฑ์ในการวัดและประเมินผลเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้สอนต้องกำหนดชัดเจน และชี้แจงให้ผู้เรียนทราบถึงเกณฑ์ดังกล่าว โดยในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์วิชาส่วนมากยังคงใช้เกณฑ์ในการวัดผลแบบเดิม แต่ในบางรายวิชาได้มีการปรับเกณฑ์การให้คะแนนที่ยืดหยุ่นเพื่อให้เอื้อต่อการปฏิบัติงานของผู้เรียนมากขึ้น เช่น ในรายวิชาเขียนแบบ ไม่นำการเช็คชื่อเข้าเรียนมาคิดเป็นคะแนน

5. ด้านประสิทธิภาพของการเรียนการสอน

5.1 ด้านพฤติกรรมผู้เรียน

พฤติกรรมของผู้เรียนเป็นสิ่งหนึ่งที่สามารถสะท้อนคุณภาพของการจัดการเรียนการสอน ในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ จากการศึกษาพบว่าผู้เรียนมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ โดยผู้สอนสังเกตเห็นว่าในขณะที่เรียนมีผู้เรียนไม่สนใจบทเรียน ในด้านการส่งงานมีผู้เรียนส่งงานช้ากว่ากำหนด และผลงานที่ส่งนั้นยังเสร็จไม่สมบูรณ์ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีผู้เรียนที่มีความตั้งใจ

สามารถส่งงานได้ตามเวลาและได้ผลงานที่มีคุณภาพ ทั้งนี้ เมื่อผู้สอนเปลี่ยนวิธีการจัดการเรียนการสอน อีกทั้งมีสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ที่เปลี่ยนไป จึงส่งผลต่อพฤติกรรมของผู้เรียนที่ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพดังกล่าว โดยผู้สอนสามารถนำพฤติกรรมของผู้เรียนมาใช้เป็นข้อมูลเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นได้

5.2 ความแตกต่างด้านประสิทธิภาพของการสอนออนไลน์และการเรียนการสอนปกติ

ในแง่มุมนี้ผู้สอนทุกรายวิชาให้ความเห็นตรงกันว่ามีความแตกต่างกัน คือ การจัดการเรียนการสอนออนไลน์ขาดการสื่อสารที่ชัดเจน ขาดบรรยากาศของการปฏิบัติงานจริง การสาธิต การพบปะพูดคุยกันโดยตรง ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากการเรียนปฏิบัติในห้องเรียน ผู้เรียนจะได้เห็นผลงานจริง และลงมือทำปฏิบัติงานได้ ซึ่งผู้สอนจะสามารถให้คำแนะนำและ ผู้เรียนจะสามารถแก้ไขข้อบกพร่องได้ทันที ซึ่งการสอนแบบออนไลน์ผู้สอนจะไม่สามารถทราบได้ว่าผู้เรียนจะเข้าใจคำแนะนำได้ในระดับใด ขั้นตอนในการพูดคุย ให้คำแนะนำระหว่างการทำงานหายไป ความตั้งใจและสนใจในเนื้อหาของผู้เรียนก็ลดน้อยลงไปด้วย

6. ด้านปัจจัยที่ส่งผล ปัญหา แนวทางแก้ไขพัฒนา

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการเรียนการสอนพบว่ามีหลายปัจจัย ได้แก่ การเรียนการสอนออนไลน์ทำให้ขาดแรงกระตุ้นในการสร้างสรรค์ผลงานของนักเรียน ส่งผลให้เกิดปัญหาการส่งงานล่าช้า อีกทั้งในสถานการณ์นี้ผู้เรียนเดินทางกลับภูมิลำเนา ทำให้ผู้เรียนบางคนมีภาระงานต้องช่วยเหลือที่บ้าน อาจส่งผลให้ปฏิบัติงานได้ไม่เต็มที่เท่าที่ควร ถัดมาคือ แอปพลิเคชันที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ที่ยังไม่มีความพร้อม สัญญาณอินเทอร์เน็ตที่อาจจะมีความเสถียรไม่เท่ากันในแต่ละพื้นที่ ถัดมาคือ การจัดการเรียนการสอนแบบออนไลน์นั้นจะมีปัญหาในการตรวจงานและการส่งงานของผู้เรียน โดยการส่งงานของผู้เรียนจะเป็นการถ่ายภาพผลงานส่งมาที่ผู้สอน ในบางครั้งการถ่ายภาพส่งมามีปัญหาเรื่องแสงของภาพ ทำให้ไม่สามารถแก้ไขงานหรือให้คำแนะนำแก่ผู้เรียนได้ชัดเจนเท่าที่ควร นอกจากนี้ ยังพบปัญหาการส่งงานล่าช้า ผู้เรียนไม่มีความกระตือรือร้นในการเรียน ผู้สอนต้องพยายามกระตุ้น และอาจจะต้องยืดระยะเวลาในการส่งงานให้ยืดหยุ่นเหมาะสมกับสถานการณ์มากขึ้น จากปัจจัยดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ การปรับตัวของทั้งผู้เรียนและผู้สอนเอง โดยใช้การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และยืดหยุ่นการจัดการเรียนการสอน การประเมินผลให้เหมาะสมกับสถานการณ์ โดยคำนึงถึงผู้เรียนเป็นหลัก แนวทางในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน คือ การปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยการเรียนรู้รูปแบบการสอนโดยแอปพลิเคชัน การสร้างสื่อการสอนที่น่าสนใจและเหมาะสม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้มากที่สุด

7. ด้านความคิดเห็นของผู้สอน

การวัดผลและการประเมินพฤติกรรมผู้เรียนมีความยืดหยุ่น และคำนึงถึงความสอดคล้องกับรูปแบบการเรียน โดยการปรับเปลี่ยนรูปแบบการสอนและการนำเสนอผลงาน การเลือกใช้ช่องทางการสอนให้เหมาะสมกับการจัดการเรียนการสอนในแต่ละบริบทของรายวิชา การจัดการเรียนการสอนดังกล่าวพบว่ามีทั้งข้อดีและข้อด้อย ดังนี้ ในส่วนของข้อดีคือ ทำให้ผู้เรียนบริหารจัดการเวลาของตัวเองได้ อีกทั้งสามารถทบทวนเนื้อหาที่ไม่เข้าใจ โดยสามารถกลับมาชมได้ตลอดเวลา ส่วนข้อด้อย คือ การขาดมิติของกระบวนการปฏิบัติงานจริง การขาดบรรยากาศของการสาธิต การปฏิบัติงานจริง การพบปะพูดคุยกันโดยตรง อีกทั้งในบางวิชาผู้เรียนไม่สามารถใช้อุปกรณ์ในการปฏิบัติงานจริง ทำให้ผู้เรียนขาดประสบการณ์ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาทักษะของผู้เรียนที่อาจไม่ดีเท่าที่ควร

8. สรุปแนวทางการจัดการเรียนการสอนศิลปะออนไลน์ของผู้สอน

การจัดการเรียนการสอนศิลปะออนไลน์มีการใช้ Facebook และ Line เป็นหลัก เนื่องจากเป็นช่องทางสื่อสารที่มีความสะดวกในการแจ้งเตือนข้อมูล และสามารถมีปฏิสัมพันธ์รับส่งข้อมูลได้ ทั้งการสื่อสารด้วยรูปภาพ คลิปวิดีโอ ไฟล์เอกสาร และเนื่องจากผู้สอนไม่สามารถสื่อสารกับผู้เรียน สะดวกโดยตรง จึงต้องเพิ่มขั้นตอนการเตรียมการและการใช้สื่อเทคโนโลยีเข้ามาใช้มากขึ้น เช่น ต้องมีการจัดเตรียมวิดีโอคลิปประกอบการบรรยาย โดยการอัปโหลดเอกสารล่วงหน้าหรือใช้การบรรยายประกอบเอกสารไปควบคู่กันในระหว่างที่สอน ในส่วนของการติดตามผลงานได้ใช้การแสดงความคิดเห็นเพื่อให้ผลลัพธ์การทำงานย้อนกลับคืนสู่ผู้เรียน ซึ่งต้องกระทำรายบุคคล และต้องมีเกณฑ์ที่ชัดเจน ส่วนใหญ่ผู้สอนมีการประเมินผลงานจากภาพถ่ายและจากแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงาน ปัญหาส่วนหนึ่งในการเรียนการสอนออนไลน์คือพฤติกรรมของผู้เรียนที่ผู้สอนไม่อาจควบคุมได้โดยตรง แม้ว่าจะมีการสื่อสารโดยมีปฏิสัมพันธ์ ซึ่งทำให้ผู้เรียนไม่สามารถให้ความสนใจในเนื้อหาตลอดระยะเวลาการเรียนได้ ผู้สอนส่วนใหญ่จึงเลือกใช้การกระตุ้นโดยการติดตามงานอยู่เสมอ รวมทั้งการส่งความคิดเห็นย้อนกลับในความคืบหน้า หรือผลงานจะช่วยให้ผู้เรียนมีพัฒนาการที่ดีขึ้น แม้ว่าการสอนออนไลน์ ในปัจจุบันจะมีความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยีและสื่ออุปกรณ์มากกว่าเดิม แต่มีความแตกต่างกันอย่างยิ่งในเรื่องของการสร้างบรรยากาศ สภาพแวดล้อม ประกอบกับการเรียนการสอนออนไลน์ในครั้งนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างกะทันหัน ทำให้ผู้สอนต้องเตรียมการอย่างทันที และเกิดปัญหาในการใช้งานโดยเฉพาะกับชั้นเรียนขนาดใหญ่ ดังนั้น ผู้สอนหลายท่านจึงมีความเห็นว่า ในอนาคตอาจมีการพัฒนาทั้งตัวผู้สอนในด้านทักษะการใช้โปรแกรม ทักษะการสื่อสาร รวมทั้งการสนับสนุนจากสถาบันในเรื่องของอุปกรณ์ ช่องทางการสื่อสารที่สามารถครอบคลุมได้ทุกวิชา ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์และความสะดวกของผู้เรียนเอง

9. ความคิดเห็นของผู้เรียน

9.1 ด้านอุปกรณ์ที่ใช้ในการเรียนและการสื่อสาร

ผู้เรียนส่วนใหญ่มีความพร้อมในการใช้อุปกรณ์สื่อสาร ได้แก่ คอมพิวเตอร์ส่วนบุคคล โทรศัพท์มือถือ ตลอดจนอุปกรณ์แท็บเล็ต โดยใช้ช่องทางผ่านทางระบบสื่อสาร Facebook, Line และ Zoom ตามที่ผู้สอนกำหนด แต่ยังมีปัญหาในเรื่องของสัญญาณอินเทอร์เน็ต เนื่องจากผู้เรียนบางส่วนพักอาศัยอยู่ในพื้นที่ประสบปัญหาการเข้าไม่ถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะการใช้งานที่ต้องสืบค้นข้อมูลขนาดใหญ่ และการสื่อสารผ่านวิดีโอที่การติดต่อกันไม่เสถียร ผู้เรียนคิดว่าการสื่อสารทางออนไลน์จากการใช้งานโปรแกรมการสื่อสารที่ใช้อยู่เป็นประจำ โดยเฉพาะระบบ Line และ Facebook ซึ่งสามารถออนไลน์ได้ตลอดเวลา ทำให้สะดวกต่อการเรียนรู้ แต่ยังคงมีความลำบากใจในการสื่อสารผ่านทางช่องทางออนไลน์ เช่น การสื่อสารที่แตกต่างจากการสื่อสารในห้องเรียนที่สามารถตั้งคำถามได้ทันที ดังนั้นช่องทางในการสื่อสารนี้จึงยังไม่ครอบคลุมในด้านปฏิสัมพันธ์กับผู้สอนเท่ากับการเรียนรู้ในห้องเรียน

9.2 ด้านความคิดเห็นของผู้เรียนต่อการเรียน/ปฏิบัติงาน

ด้านการออกแบบการเรียนการสอน ผู้เรียนมีความคิดเห็นว่าผู้สอนสามารถออกแบบการเรียนการสอนได้เหมาะสม เนื่องจากการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนให้มีความยืดหยุ่น โดยเฉพาะกับวิชาปฏิบัตินี้ ผู้สอนส่วนใหญ่เลือกที่จะให้เวลาในการทำงานมากกว่าในห้องเรียน ซึ่งสามารถทดลองทำ แก้ไข และนำเสนอผลงานจริงได้ แต่เนื้อหาบางวิชาไม่เหมาะสมกับการเรียนออนไลน์ ได้แก่ วิชาประติมากรรม เนื่องจากต้องใช้อุปกรณ์และวัสดุมากกว่าการบรรยาย ผู้สอนบางท่านเลือกใช้วัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ง่าย ทำให้ผู้เรียนรู้สึกสบายใจและไม่กังวล โดยที่ผู้สอนขยายเวลาการส่งงาน มีช่วงเวลาของการให้คำปรึกษา แต่ต้องนำเสนอความคืบหน้าในการทำงานควบคู่กัน ในส่วนวิธีการสอนของผู้สอนนั้น พบว่ามีความ

น่าสนใจเหมือนการเรียนในห้องเรียน และไม่น่าสนใจควบคู่กัน เนื่องจากการมอบหมายให้อ่านเอกสาร เป็นส่วนมาก ซึ่งต่างจากการเรียนในห้องเรียนนั้นสามารถอธิบายควบคู่กับการทำงานของผู้เรียนไปด้วย แต่ผู้สอนมีความพยายามที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาอย่างไม่ซับซ้อน ผู้เรียนคิดว่า ผู้สอน มีความสามารถในการเลือกใช้สื่อได้สอดคล้องกับเนื้อหา ทั้งรูปแบบ วิดีโอ การบรรยาย ตลอดจนการ เลือกใช้โปรแกรมการสื่อสารในการเรียนการสอนศิลปะปฏิบัติออนไลน์ โดยผู้สอนมีการสร้างกรอบการ เรียนรู้ที่ชัดเจน และอธิบายอย่างเป็นลำดับขั้นตอนมากขึ้น อีกทั้งแนวทางการสอนที่สอดคล้องกันคือ การเน้นความคิดสร้างสรรค์โดยผู้เรียนเป็นหลัก ทำให้มีอิสระในการทำงานอย่างมาก แม้ว่าจะเป็นวิชา ปฏิบัติแต่ผู้เรียนสามารถฝึกฝนตนเองจากสื่อการสอนที่ผู้สอนนำมาให้ผู้เรียนศึกษาได้อย่างเข้าใจ แม้ว่าการเรียนออนไลน์จะตอบโจทย์ และเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ได้ระดับหนึ่ง แต่ปัญหา หลักคือด้านพฤติกรรม ความสนใจและรับผิดชอบของตัวผู้เรียนเอง รวมทั้งการขาดปฏิสัมพันธ์โดยตรง ส่วนในด้านการปฏิบัติงานนั้น พบว่าบางวิชาที่มีรายละเอียดเฉพาะ เช่น เขียนแบบ ประติมากรรม วาดเส้น รวมทั้งวิชาอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน ผู้เรียนรู้สึกว่ายากและลำบากมากขึ้น เพราะด้วยขั้นตอนที่มี รายละเอียดเฉพาะ ทำให้การไม่ได้เห็นผลงานจริงนั้น ไม่สามารถทำให้เกิดความเข้าใจได้เท่าในชั้นเรียน

ข้อเสนอแนะจากการเรียนการสอนออนไลน์ที่ผ่านมาสำหรับวิชาศิลปะปฏิบัติ ผู้เรียนมีความ คิดเห็นหลากหลายด้าน ได้แก่ การถ่ายทอดสดขณะสร้างสรรค์ผลงานจากผู้สอน การตั้งตารางเรียนให้ แน่นนอนและชัดเจน การสร้างสื่อการเรียนรู้น่าสนใจ แต่โดยรวมผู้เรียนรู้สึกมีความเข้าใจและความ พึงพอใจในการเรียนออนไลน์ พร้อมปรับตัวในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

9.3 ด้านปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนการสอนออนไลน์

ปัจจัยที่ส่งผลให้การเรียนการสอนออนไลน์มีประสิทธิภาพ พบว่ามี 4 ปัจจัย โดยปัจจัยที่ส่งผล ต่อประสิทธิภาพการเรียนออนไลน์มากที่สุด คือ อุปกรณ์การสื่อสารและสัญญาณอินเทอร์เน็ต เนื่องจาก ปัจจัยนี้ส่งผลให้ไม่สามารถเข้าร่วมชั้นเรียนได้ ในทางกลับกัน หากมีอุปกรณ์การสื่อสารและสัญญาณ อินเทอร์เน็ตที่มีคุณภาพ ก็จะเป็นเครื่องมือที่ทำให้การเรียนรู้เกิดประสิทธิภาพได้ ลำดับรองลงมาคือ ผู้เรียนซึ่งตัวผู้เรียนจะต้องมีความรับผิดชอบและมีวินัยในการเรียน รวมทั้งยังต้องมีการบริหารจัดการเวลา ในการเรียนและการปฏิบัติงาน เพื่อให้การเรียนรู้บรรลุตามเป้าหมาย ลำดับต่อมาคือ ผู้สอนควรต้องมีการ เตรียมสื่อการสอนที่น่าสนใจ ควรใช้เทคนิควิธีการสอนที่กระตุ้นให้อยากเรียนรู้ และควรมีช่องทางการ สื่อสารนอกเวลาเรียน และมีระยะเวลาในการจัดการเรียนการสอนไม่ช้าหรือเร็วจนเกินไป ลำดับสุดท้าย คือ อุปกรณ์การเรียน เนื่องจากเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ

ในส่วนของปัจจัยที่ส่งผลให้การเรียนการสอนออนไลน์ไม่มีประสิทธิภาพ พบว่า ปัจจัยด้าน อุปกรณ์การสื่อสารและสัญญาณอินเทอร์เน็ตเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการเรียนมากที่สุด ลำดับ รองลงมาคือ ด้านบรรยากาศและสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้ ทั้งเสียงรบกวน และความพร้อมของที่พัก อาศัย ลำดับต่อมาคือ ผู้เรียน หากไม่มีวินัยในการเรียน จะส่งผลให้ประสิทธิภาพในการเรียนลดลง ประเด็นสุดท้ายคือ ความไม่ชำนาญในการใช้สื่อการสอนออนไลน์

9.4 ความคิดเห็นต่อรูปแบบการสอนออนไลน์

9.4.1 ความเหมาะสมของรูปแบบการสอนออนไลน์กับเนื้อหาวิชาศิลปะปฏิบัติ

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ พบว่า ส่วนใหญ่มีความเห็นว่ยังไม่เหมาะสม เนื่องจากขาดการสาธิต และการปฏิบัติงานจากผู้สอนอย่างชัดเจน และความพร้อมของอุปกรณ์บางชนิด รวมทั้งต้องการคำแนะนำ จากผู้สอนขณะปฏิบัติงานเพื่อที่จะสามารถแก้ไขได้ทันที ความไม่ชัดเจนในการส่งภาพผลงาน และ

ส่วนน้อยมีความคิดเห็นว่ามีเหมาะสม เนื่องจากสามารถส่งภาพถ่ายผลงานให้ผู้สอนประเมินได้ ไม่แตกต่างจากการเรียนแบบปกติ

9.4.2 คุณสมบัติของผู้สอนในการเรียนการสอนออนไลน์

ด้านการเตรียมการสอน ควรออกแบบการสอนให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจเนื้อหาได้ง่าย และมีการกำหนดเวลาการทำงานที่ชัดเจน ในด้านรูปแบบและเทคนิควิธีการสอน ผู้สอนต้องพูดอย่างกระชับ อธิบายเนื้อหาได้ชัดเจน ควรกระตุ้นผู้เรียนให้สนใจการเรียนอยู่เสมอ ด้านสื่อการสอน ควรใช้สื่อการสอนที่น่าสนใจ ในด้านบุคลิกภาพของผู้สอน ควรมีความยืดหยุ่น เข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและรับฟังผู้เรียน

9.4.3 ข้อคิดเห็นต่อการเรียนออนไลน์

มีข้อดีคือ การเรียนการสอนมีความยืดหยุ่นสูง สามารถบริหารเวลาการวางแผนปฏิบัติงานตนเองได้ สามารถทบทวนบทเรียน และสื่อสารกับผู้สอนผ่านทางออนไลน์ได้อย่างสะดวก ส่วนข้อเสียของการเรียนออนไลน์ คือสภาพแวดล้อมไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ ขาดแรงกระตุ้นในการสร้างสรรค์ชิ้นงาน วัสดุอุปกรณ์ที่นำมาใช้ทดแทนมีประสิทธิภาพไม่เทียบเท่าวัสดุอุปกรณ์จริง เห็นการสาธิตการสร้างสรรคผลงานไม่ชัดเจน การให้คำแนะนำของผู้สอนอาจจะให้คำแนะนำได้ไม่มากเท่ากับการเรียนปกติ การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียนแต่ละคนในเรื่องของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีน้อยลง และผู้เรียนอาจจะขาดวินัยในการเรียนได้ง่าย

9.4.4 สรุปความคิดเห็นของผู้เรียน

การจัดการเรียนการสอนออนไลน์ในวิชาปฏิบัติยังไม่มีที่เหมาะสม เพราะขาดมิติ การปฏิบัติงาน เครื่องมือ และห้องปฏิบัติการจริง การจัดการเรียนการสอนออนไลน์มีสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ อีกทั้งสื่อการสอนบางส่วนยังไม่มีที่น่าสนใจ ทั้งนี้ผู้สอนควรมีการกระตุ้นผู้เรียน เช่น มีการนัดหมายเป็นครั้งคราว ข้อดีของการจัดการเรียนการสอนแบบดังกล่าว คือมีความยืดหยุ่นในการเรียนการสอน ทั้งการส่งงานและการประเมินผล

ภาพที่ 1 การส่งผลงานผ่านทางแอปพลิเคชัน Line และการสร้างอัลบั้มใน Facebook

ภาพที่ 2 การส่งสื่อการเรียนรู้และให้ข้อเสนอแนะผลงานของผู้เรียน

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าแนวทางที่ผู้สอนใช้สำหรับการใช้การเรียนการสอน ประกอบด้วย 1) ด้านการจัดการเรียนและสื่อ มีการใช้เครื่องมือสื่อสารในการเรียนการสอนออนไลน์ โดยใช้แอปพลิเคชันต่าง ๆ ในการสื่อสารและใช้เป็นสื่อการสอน 2) ด้านการจัดการเรียนการสอนและการบริหารเวลา มีการส่งสื่อและเนื้อหาเพื่อให้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเองเป็นหลัก โดยมีมอบหมายงาน การให้คำปรึกษา และการประเมินผลผ่านช่องทางออนไลน์ การบริหารจัดการเวลานั้นมีความยืดหยุ่นขึ้น และผู้เรียนสามารถเรียนย้อนหลังและทบทวนเนื้อหาได้อยู่ตลอด 3) ด้านรูปแบบและวิธีการวัดและประเมินผล ในรายวิชาที่มีข้อจำกัดด้านวัสดุอุปกรณ์หรือห้องปฏิบัติการ เช่น วิชาประติมากรรมดินเผา มีการปรับเปลี่ยนสัดส่วนของการประเมินผลโดยเน้นที่การประเมินภาคทฤษฎีให้มากกว่าภาคปฏิบัติ เช่น การทำรายงานสรุปความรู้ ส่วนวิชาอื่น ๆ มีการปรับรูปแบบงานที่มอบหมาย และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ให้สอดคล้องกับการปฏิบัติงานที่บ้าน โดยมีกำหนดส่งความคืบหน้าเป็นระยะ การส่งงานใช้การส่งภาพถ่ายชิ้นงาน หรือคลิปวิดีโอการนำเสนอผ่านแอปพลิเคชันที่สื่อสารในรายวิชา

แนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนออนไลน์ ประกอบด้วย การวางแผนรับมือปัญหาเฉพาะหน้าที่อาจเกิดขึ้นตลอดการจัดการเรียนการสอน เช่น ปัญหาสัญญาณอินเทอร์เน็ต ตลอดจนข้อจำกัดต่าง ๆ ของผู้เรียน การส่งเสริมให้อาจารย์ผู้สอนเรียนรู้วิธีการสอนโดยใช้แอปพลิเคชันเพื่อให้ใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ การปรับการเรียนการสอนและการวัดประเมินผลให้ยืดหยุ่นเหมาะสมกับสถานการณ์ โดยคำนึงถึงผู้เรียนเป็นหลัก การจัดการสื่อการสอนให้น่าสนใจ และการพัฒนาทักษะสื่อสารออนไลน์

แม้ว่าการจัดการเรียนการสอนจะมีความยืดหยุ่นโดยคำนึงถึงผู้เรียนเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ผู้เรียนส่วนใหญ่ยังไม่มีความพึงพอใจในการเรียนศิลปะปฏิบัติออนไลน์ อันเนื่องมาจากการขาดมิติของการปฏิบัติงานด้วยเครื่องมือและห้องปฏิบัติการจริง สภาพแวดล้อมของผู้เรียนอาจไม่เหมาะกับการเรียนรู้หรือการสร้างงานศิลปะ สื่อการสอนออนไลน์บางส่วนยังไม่น่าสนใจ และผู้เรียนบางคนไม่มีทักษะการกำกับตนเองที่ดี ทำให้ไม่สามารถบริหารจัดการเวลาเรียนออนไลน์ได้อย่างเหมาะสม

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ว่า การเรียนการสอนศิลปะออนไลน์นั้นเป็นสิ่งที่สามารถทำได้ โดยการสื่อสาร การสอนและการประเมินผลผ่านช่องทางออนไลน์ ซึ่งการปรับเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสามารถทำได้ในทันที เนื่องจากทั้งผู้สอนและผู้เรียนมีการสื่อสารผ่านช่องทางออนไลน์มาแล้วแต่เดิม นอกจากนี้ยังมีพื้นฐานการใช้สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนมาเป็นช่องทางการจัดการเรียนการสอนได้โดยง่าย แต่ผู้สอนต้องมีความเข้าใจว่า การสอนออนไลน์มีความแตกต่างจากการสอนปกติ

จึงจำเป็นต้องมีการยืดหยุ่นเพื่อปรับบทเรียนและกิจกรรมให้เหมาะสม สอดคล้องกับงานวิจัยของ Castro (2012) ว่า สื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางที่สามารถปรับใช้ในการสอนศิลปะได้ง่าย เพราะเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน แต่การเรียนการสอนออนไลน์นั้นมีแนวคิดและบริบทที่แตกต่างออกไป ผู้สอนจึงจำเป็นต้องมีความเข้าใจและปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม

แม้ว่าโดยทั่วไปแล้ว อาจารย์ผู้สอนจะสามารถจัดการเรียนการสอนออนไลน์ได้ แต่จากความคิดเห็นของผู้สอนและผู้เรียนแสดงให้เห็นว่า รายวิชาศิลปะปฏิบัติบางวิชาไม่เหมาะกับการสอนออนไลน์ คือรายวิชาที่เกี่ยวกับงาน 3 มิติ เช่น งานประติมากรรม หรือเครื่องปั้นดินเผา เนื่องจากงานศิลปะดังกล่าวต้องใช้การรับรู้เชิงมิติและพื้นผิว จึงไม่สามารถประเมินผ่านภาพถ่ายได้ อีกทั้งทักษะปฏิบัติบางด้านไม่สามารถวัดประเมินผลออนไลน์ได้ เช่น ทักษะการใช้เครื่องมือในห้องปฏิบัติการ เช่น เตาเผา เซรามิกส์ แทนหมუნ ฯลฯ ทำให้ไม่สามารถจัดการเรียนการสอนออนไลน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับความคิดเห็นของอาจารย์ผู้สอนศิลปะในต่างประเทศ เช่น Dancewitz (2020) ที่กล่าวว่า แม้ผู้เรียนจะมีสื่อและอุปกรณ์ที่เพียงพอ แต่การสอนศิลปะสามมิติทางออนไลน์ในปัจจุบันนั้นถือเป็นเรื่องที่แทบจะ “เป็นไปได้ไม่ได้” เลยทีเดียว จึงเป็นเรื่องจำเป็นที่อาจารย์ผู้สอนจะต้อง “ยอม” ละทิ้งวัตถุประสงค์และตัวชี้วัดบางอย่าง และหาวิธีประเมินผลด้านอื่นทดแทน เช่น การสร้างประติมากรรมที่เน้นความคิดสร้างสรรค์เป็นหลัก

นอกจากนี้ การปรับเปลี่ยนรูปแบบเป็นการสอนออนไลน์ส่งผลต่อประสิทธิภาพของการสอนศิลปะปฏิบัติหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านพฤติกรรมของผู้เรียน เนื่องจากการสื่อสารส่วนใหญ่เป็นการสื่อสารทางเดียว เช่นการเรียนผ่านวิดีโอ อันเป็นผลจากข้อจำกัดในการเข้าถึงสัญญาณอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง เมื่อไม่สามารถสื่อสารโต้ตอบกับผู้สอนได้ทำให้ผู้เรียนขาดสมาธิและไม่จดจ่อกับบทเรียนเท่าที่ควร ซึ่ง ประคัตต์ หอมสนิท, อรรถจริย์ ณ ตะกั่วทุ่ง และดิเรก ธีระภูธร (2563) แสดงทรรศนะว่า ในการเรียนออนไลน์นั้นมีโอกาสที่ผู้เรียนจะมีพฤติกรรมการเรียนที่แตกต่างไปจากปกติ เนื่องจากผู้เรียนจำเป็นต้องควบคุมดูแลตัวเอง จึงต้องมีความตั้งใจและมุ่งมั่นมากกว่าการเรียนในชั้นเรียน หากมีการนำหลักจิตวิทยา เช่น การกำกับตนเอง (Self-Directed) มาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนอาจแก้ปัญหาพฤติกรรมผู้เรียนได้

งานวิจัยนี้สรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนศิลปะปฏิบัติออนไลน์ ประกอบด้วย การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า การเรียนรู้รูปแบบการสอนโดยใช้แอปพลิเคชัน การให้ความยืดหยุ่นในการจัดการเรียนการสอนและการวัดประเมินผลให้เหมาะสมกับสถานการณ์ การคำนึงถึงผู้เรียนเป็นหลัก การจัดการสื่อการสอนให้น่าสนใจและเกิดการเรียนรู้มากที่สุด การให้ผลสะท้อนกลับอย่างสม่ำเสมอ และการพัฒนาทักษะสื่อสารให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเรื่องการจัดการเรียนการสอนศิลปะออนไลน์ของ Schoech and Helton (2002) และ Castro (2012) ว่าการจัดการเรียนการสอนออนไลน์เป็นแนวทางหนึ่งในการจัดการเรียนรู้รูปแบบใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์และความเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคปัจจุบัน แต่เมื่อเป็นการจัดการเรียนการสอนออนไลน์ในรายวิชาปฏิบัติอย่างศิลปะแล้วนั้น ทั้งตัวผู้เรียนและผู้สอนจะต้องมีการปรับเปลี่ยนความคิดและรูปแบบของการจัดการเรียนการสอนอยู่เสมอ ทั้งเทคนิคในการจัดการเรียนการสอน ปัญหาที่เกิดขึ้นในชั้นเรียน การพัฒนาการสื่อสารกันระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน หรือกับผู้เรียนด้วยตนเอง แม้ว่าการเรียนการสอนศิลปะปฏิบัติออนไลน์ในปัจจุบันจะอยู่ในสภาวะ “ฝืน” และยังไม่อาจทดแทนการเรียนการสอนในชั้นเรียนปกติได้ แต่การเตรียมความพร้อมไว้สำหรับสถานการณ์ฉุกเฉินในอนาคตก็เป็นสิ่งที่อาจารย์ผู้สอนศิลปะไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการทำวิจัย

1. การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างอย่างเฉพาะเจาะจงในการทำวิจัย โดยใช้งานวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยจำนวนต่อสัดส่วนผู้เรียนในแต่ละชั้นเรียนที่ค่อนข้างไม่สอดคล้องกัน จึงอาจทำให้ได้ผลวิจัยที่ไม่สามารถนำไปอ้างอิงได้ ควรเพิ่มกลุ่มตัวอย่างและใช้วิธีเชิงปริมาณ เพื่อศึกษาผลความพึงพอใจ และประสิทธิภาพในการเรียนการสอนให้ชัดเจน

2. ควรทำการวิจัยใน 2 บริบทการจัดการศึกษาศิลปะได้แก่ ภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ เพื่อให้เห็นแนวทางแต่ละประเภทชัดเจนยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ประเด็นการเรียนออนไลน์ถือว่ามีจัดการเรียนการสอนในการศึกษาวางกว้าง สมควรทำวิจัยเพื่อศึกษาแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่ระดับชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษา เนื่องจากเป็นกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างกัน จึงอาจจะมีวิธีการจัดการเรียนรู้ที่ต่างกัน

2. ควรทำการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างหลายแหล่ง เช่น ในระดับอุดมศึกษา คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากมหาวิทยาลัยที่มีความแตกต่างกัน โดยถ้าหากเฉพาะเจาะจงที่วิชาปฏิบัติจะทำให้ได้แนวทางการสอนในรายวิชาต่าง ๆ มีความหลากหลาย

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา วัฒนายุ. (2544). *การวิจัยเพื่อการเรียนการสอน*. นครปฐม: สถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- จันทร์ คุปตะวาทีน. (2550). “หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ (2)” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาหลักสูตรและสื่อการสอน* หน่วยที่ 4 หน้า 16-20. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศึกษาศาสตร์.
- ทีศนา แฉมณี. (2547). *ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประศักดิ์ หอมสนธิ, อรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง, ดิเรก ชีระกูธ. (2020). การกำกับตนเองในการเรียนออนไลน์. *วารสารจิตวิทยา มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต* 10(1), 2020, pp.106-118. สืบค้นจาก https://tci-thailand.org/wp-content/themes/magazinestyle/tci_search/article.html?b3_BlbkFydGlibGUmaWQ9_NTcyMDA1.
- วิทยาลัยช่างศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์. (ม.ป.ป.). *กระบวนการสอนศิลปะปฏิบัติเบื้องต้น*. สืบค้นจาก <http://www.bpi.ac.th/subsite/cfa/Teaching%20Art.pdf>.
- Cohen, A. (2013). *In Situ Vision: The Student Experience of Collaborative Learning in a Virtual Drawing Class*. Submitted to the Ph.D. in Leadership and Change Program of Antioch University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy. Retrieved from <https://aura.antioch.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=etds>.
- Dancewicz, K. (2020, April17). *Can you teach art online*. Retrieved from <https://www.artnews.com/art-in-america/features/teaching-art-online-covid-19-professors-strategies-1202684147/>.

- Flaherty, C. (2020, April14). *Teaching lab sciences and the fine arts during COVID-19*. Retrieved from <https://www.insidehighered.com/news/2020/04/14/teaching-lab-sciences-and-fine-arts-during-covid-19>.
- Juan Carlos Castro. (2012). Learning and Teaching Art Through Social Media. Concordia University Studies in Art Education. *A Journal of Issues and Research*, 53(2), 152-169, DOI: 10.1080/00393541.2012.11518859.
- Luttrell, A. (2020, April21). *Studio art faculty come up with creative approaches to virtual teaching*. Retrieved from <https://clarknow.clarku.edu/2020/04/21/studio-art-faculty-come-up-with-creative-approaches-to-virtual-teaching/>.
- Pomerantz, K. (2020, March17). *Teaching Art Online Under COVID-19*. Retrieved from <https://hyperallergic.com/547986/teaching-art-online-under-covid-19/>.
- Schoech, D., & Helton, D. (2002). Qualitative and quantitative analysis of a coursetaught via classroom and internet chatroom. *Qualitative Social Work*, 1(1), 111-124.